

ІСТИНА В НАУЦІ ЇЇ ФІЛОСОФСЬКИЙ СЕНС

Принциповою в теорії пізнання є проблема істини. В основі її лежить дослідження взаємного зв'язку між суб'єктом і об'єктом пізнання. Як суб'єкт пізнання функціонує і окрема людина, і група людей, і суспільство в цілому, причому наслідки пізнання цих суб'єктів взаємопов'язані. Як об'єкти пізнання функціонують і природа, і суспільство, і сфера духовної діяльності людей.

Теорія пізнання узагальнює пізнавальні процеси, які мають місце і в повсякденному житті, і в сфері природознавчих та соціально-гуманітарних наук, і в сфері духовної культури. Проблема істини — це проблема відповідності змісту людських знань змістові об'єкта пізнання.

Проблема істини є також однією з центральних у гносеології. Це зумовлено тим, що складний і суперечливий характер пізнання дійсності висуває проблему оцінки знань з точки зору їх адекватності чи неадекватності змісту відповідних об'єктів.

Головною метою процесу пізнання є глибоке проникнення людського розуму в сутність предметів і явищ, тобто осягнення істини. Істина — це адекватне відображення в свідомості людини об'єктивної реальності. Основними характеристиками істини є її об'єктивність за змістом, відносність і абсолютність, конкретність і зв'язок з практикою.

Питання визначення істини є одним із найважливіших в філософії з давніх часів. В Стародавній Греції поняття істини введено Парменідом як протиставлення думці. Пізніше вчення про істину розроблялося Платоном і Аристотелем. Гаутама Будда закликав «зберігати істину в собі, як єдиний світоч», а «чотири шляхетних істини» були покладені в основу буддистського світогляду.

Якщо зміст об'єкта пізнання адекватно відображається суб'єктом пізнання, то ми маємо ситуацію пізнання істини. Такий підхід характерний для класичної концепції істини, основні положення якої були сформульовані ще Платоном та Аристотелем. Важливим поняттям цієї концепції є поняття дійсності або реальності. У випадку, коли пізнання спрямовано на зовнішній світ, це поняття тотожне поняттю об'єктивного світу. І пізнання його означає пізнання об'єктивної істини. Окрім класичної концепції істини, в сучасній теорії пізнання є ще когерентна і прагматична концепції. Когерентна, тобто логічно несуперечлива, самопогоджена система характеризується виправданими вимогами до логічності будови людських знань. Коли ці вимоги задовольняються і одночасно приймається теза про можливість адекватного відображення в знаннях зовнішнього світу, об'єктивної

реальності, то визначається і об'єктивна істина. Але є варіанти когерентної концепції, які виключають визнання об'єктивної істини. Ахілесовою п'ятою когерентної концепції є абсолютизація положення про залежність чуттєвого досвіду від мислення, його раціональних форм. Така залежність, справді, є, але вона не позбавляє людей можливості пізнання об'єктивної реальності.

У класичній філософії, оформлюються дві альтернативні парадигми трактування істини – одна з них ґрунтується на принципі кореспонденції як відповідності знання об'єктивному стану справ предметного світу (Аристотель, Ф. Бекон, Спіноза, Дідро, Гельвеція, Гольбах, Фейєрбах та ін), інша – на принципі когеренції як відповідності знання іманентним характеристикам ідеальної сфери: утримання Абсолюту (Платон, Гегель і ін.), вроджених когнітивним структурам (Августин, Декарт), самоочевидність раціоналістичної інтуїції (Теофраст), чуттєвим відчуттям суб'єкта (Юм), апріорним формам мислення (Кант), цільовим установкам особистості (прагматизм), інтерсуб'єктивної конвенції (Пуанкаре) та ін.

Істина – це мета, до якої спрямовано пізнання, бо, як справедливо писав Ф. Бекон, знання – сила, але лише за неодмінної умови, що воно правдиве.

Істина є знання. Але чи всяке знання є істина? Знання про світ і навіть про окремі його фрагменти в силу ряду причин може включати в себе помилки, а часом і свідоме перекручування істини, хоча ядро знань становить, адекватне відображення дійсності в свідомості людини у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій.

Гідною уваги річчю є те, що зміни, які за нових часів відбулися з поняттям науки, не торкнулися фундаментальної першооснови грецької науки про буття. Фізика нових часів закладає стару метафізику. Гайдеггер побачив це сягаюче давнини тавро західного мислення, у цьому і полягає роль, яку він відіграв у формуванні сучасної історичної самосвідомості. І те, що він його побачив, робить даремними всі романтичні спроби відновити древні – середньовічні чи елліністично-гуманістичні – ідеали, оскільки підтверджує незворотність історії західної цивілізації. Відтепер нас не може вдовольнити навіть створена Гегелем схема філософії історії й історії філософії, оскільки для Гегеля грецька філософія була лише спекулятивною вправою, яка повинна підготувати нас до того, здійснення чого принесло нам лише самопізнання духа у нових часах. Спекулятивний іdealізм і його постулат спекулятивної науки залишилися безсилою спробою реставрації. Наука – хоч би що про неї говорили – є альфою та омегою нашої цивілізації.

У філософії є різні розуміння і відповідно різні визначення істини. Істина – це знання, відповідне дійсності, яке співпадає з нею (класична концепція істини або теорія кореспонденції, відповідності). Істина — логічна несуперечливість знання, узгодженість частин знання, які складають істину, між собою (теорія когеренції, узгодженості). Істина виражається зведенням теоретичних знань до емпіричних фактів (позитивізм). Істина – це плід прийнятої згоди вчених між собою (конвенціоналізм). Істина – корисність знання в досягненні поставленої людиною мети (прагматизм).

Із численних характеристик знання основними для пізнання є істинність і хибність. Помилка, помилковість визначаються характеристикою знання, вираженою теорією або концепцією істинності у межах певної теорії пізнання. Уся різноманітність концепцій істини служить конкретизацією або розвитком трьох концепцій: відповідності, пристосування і зв'язності. Серед них першого явного вираження набула концепція відповідності у філософії Платона і Арістотеля.

За концепцією відповідності, істина є знання, що відповідає дійсності, а хибність, помилковість є знання, що не відповідає дійсності. Якщо у визначеннях істини і хибності вказане лише одне ставлення до дійсності, то його стверджувальне вираження («відповідає») дозволяє встановити предмет знання, а заперечувальне («не відповідає») – ні. Тоді ж хибність, будучи знанням, повинна мати предмет, якому відповідає. Але тоді знання стає істиною і хибність неможлива, що суперечить фактам невідповідності знань дійсності. При формально-логічному підході вихід із скрутного становища полягає у відсутності предмета віднесення у тій події, до якої хибність стосується і припущення такого в інших подіях, діалектичний варіант концепції відповідності з початків, у визначеннях істини і хибності, розрізняє предмети віднесення: істина – це знання, відповідне суттєвому, а хибність – знання, відповідне несуттєвому в одній і тій же події. Не звертаючи уваги на слабкості кожного з варіантів на фоні іншого, відмітимо нездатність усіх варіантів вказати предмет віднесення заперечувальних суджень, унаслідок чого такі судження повинні бути позбавлені ознак істинності або хибності, тоді як фактичне вживання таких суджень ґрунтується на ознаках.

Формально-логічний варіант теорії відповідності, що вимагає визначеності знання і предмета його віднесення, допускає приписування істинності або хибності окремим галузям знання, але не знанню повністю. Діалектичний варіант характеризує знання повністю з сполученнями взаємозаперечувальних термінів: знання суб'єктивне і об'єктивне, істинне і хибне, абсолютне і відносне. Такі сполучення стосуються не певних предметів, а тих, що змінюються, проходять становлення, є невизначеними. Предмети віднесення і знання повинні вважатися такими, що змінюються, кожному з них притаманно бути процесом. Істина є процес. Істина об'єктивна за джерелом, предметом віднесення, за змістом; істина суб'єктивна за формою, засобами використання. Об'єктивність істини означає незалежність її змісту від суб'єкта. Істина, що не змінюється з дальшим пізнанням, називається абсолютною. Істина, що змінюється з дальшим пізнанням, називається відотною. З точки зору діалектичної концепції відповідності, абсолютні істини рідкісні і здебільшого банальні (як-от істини фактів), основний масив складають відносні істини, що не протистоять абсолютним, а включають їх у себе як частини. Якщо абсолютність істини витлумачується як повнота знання, вичерпне знання предмета пізнання у його безкінечних прямих і опосередкованих зв'язках, то, навпаки, абсолютна істина складається із відносних істин. Така абсолютна істина означає знання усієї

матерії, що досягається безкінечною зміною поколінь, які пізнають, кожне з яких досягає відносних істин.

З позицій формально-логічного варіанту теорії відповідності, діалектичний варіант видається набором банальностей, що базуються на спекуляціях двозначностями повсякденної мови. Діалектичний варіант, у свою чергу, вбачає у формально-логічному варіанті спрощення, що впливають із мислення у формі застиглих визначеностей, що неспроможне охопити пізнання як процес, як ціле. Історія логіки і математики показує, що нормалізація пізнання завжди доповнюється неформальними поясненнями (метамовами), включають повсякденну мову. Тому обидва варіанти теорії відповідності слід розглядати як взаємодоповнюючі, а не як взаємозаперечувальні.

Розкид думок досить великий, однак найбільшим авторитетом та найширшим розповсюдженням користувалася і користується класична концепція істини, що бере свій початок від Арістотеля і зводиться до кореспонденції, відповідності знання об'єкту.

Можна стверджувати, що відносна істина – це ступінь на шляху до істини абсолютної. Відносна істина містить в собі зерна істини абсолютної, і кожен крок пізнання вперед додає в знання про об'єкт нові зерна істини абсолютної, наближаючи до повного оволодіння нею.

Отже, істина одна – вона об'єктивна, оскільки містить знання, яке не залежить ні від людини, ні від людства, але вона в той же час і відносна, тому що не дає вичерпного знання про об'єкт. Більше того, будучи істиною об'єктивною, вона містить у собі і частинки, зерна істини абсолютної, є сходиною на шляху до неї.

Як у минулому, так і в сучасних умовах три великих цінності залишаються високим мірилом діянь та самого життя людини – його служіння істині, добра і краси. Перша уособлює цінність знання, друга – етичні засади життя і третя – служіння цінностям мистецтва. При цьому істина, якщо хочете, є той фокус, в якому поєднуються добро і краса.

Актуальність дослідження істини в науці, на мою думку, є вагомим чинником в діяльності кожного науковця, оскільки націленість на істину в науці чи принаймні намагання досягти її – це життєва установка кожного, хто займається науковою діяльністю.

Література:

1. Аристотель. Категории – Соч.: В 4-х т.: Мысль, 1978, Т.2. – 426 с.
2. Касьян В. І. Філософія. [Текст] : навч. посіб. 5-те вид., випр. і доп. / – К.: Знання, 2008. – 347 с.
3. Скальська Д. М. Естетичні виміри філософсько-антропологічних вчень ХХ ст. / Д. М. Скальська; Івано-Франківський національний технічний ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ : Факел, 2003. – 231 с.
4. Філософія: підручник для студентів вищих закладів освіти / Ігор Бичко, Іван Бойченко, Віталій Табачковський та ін. -2-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 405 с.